O‘SMIRLAR O‘RTASIDA DEVIANT XULQ-ATVOR PROFILAKTIKASINING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI

Muallif: Katta leytenant Ahmadjonov Bahodir Ne’matjon o’g’li

Lavozimi: Namangan viloyati ichki ishlar boshqarmasi huzuridagi qo‘riqlash xizmati bosh psixologi

Tadqiqot obyekti: Namangan viloyati To’raqo’rg’on tumani 17-son umumiy o‘rta ta’lim maktabi

ANNOTATSIYA Ushbu maqolada bugungi kunda jamiyatimizning eng dolzarb muammolaridan biri bo‘lgan o‘smirlar o‘rtasida deviant xulq-atvorning kelib chiqish sabablari, uning psixologik tabiatini o‘rganish va profilaktika qilish masalalari yoritilgan. Maqolada To’raqo’rg’on tumani 17-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabida o‘tkazilgan amaliy tadqiqotlar natijalari, o‘quvchilar xulq-atvoridagi og‘ishlarni erta aniqlash metodikalari va ularni korreksiya qilish bo‘yicha maktab psixologining ish tizimi tahlil qilingan. Shuningdek, oila va maktab hamkorligining deviant xulq profilaktikasidagi o‘rni ilmiy asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: deviant xulq-atvor, o‘smirlik davri, profilaktika, korreksiya, ijtimoiy moslashuv, agressiya, aksentuatsiya, maktab psixologi, To’raqo’rg’on tajribasi.

1. KIRISH (INTRODUCTION)

Bugungi jadal globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan asrda yosh avlod tarbiyasi, ayniqsa, o‘smirlarning ijtimoiy xulq-atvori davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar

ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha ilgari surgan beshta muhim tashabbusi ham bevosita yoshlarni salbiy illatlardan asrashga qaratilgan.

Deviant xulq-atvor (lotincha "deviatio" – og‘ish) – bu jamiyatda o‘rnatilgan huquqiy, axloqiy va ijtimoiy normalarga zid bo‘lgan harakatlar majmuidir. O‘smirlik davri o‘zining fiziologik va psixologik inqirozlari bilan ajralib turishi sababli, bu yoshdagi bolalar tashqi ta’sirlarga o‘ta ta’sirchan bo‘ladi. Namangan viloyati, xususan To’raqo’rg’on tumani maktablari sharoitida ham o‘quvchilarning tarbiyasiga ta’sir etuvchi mintaqaviy va ijtimoiy omillar mavjud (masalan, ota-onalarning mehnat migratsiyasi, internet klublar ta’siri va h.k.).

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, maktab sharoitida deviant xulq-atvorga moyil o‘quvchilarni faqat jazolash emas, balki ularning ruhiyatidagi o‘zgarishlarni ilmiy asosda o‘rganish va profilaktik choralar ko‘rish orqali sog‘lom muhitga qaytarish zarur.

2. TADQIQOT METODLARI (METHODS)

Maqsad – o‘smirlardagi deviant xulq-atvor darajasini aniqlash va profilaktika samaradorligini oshirish.

Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

1. **A.Bass va A.Darkining "Agressiya darajasini aniqlash" so‘rovnomasi:** O‘quvchilardagi jismoniy, verbal agressiya va dushmanlik hissini o‘rganish uchun.

2. **E.Lichkoning "Xarakter aksentuatsiyasini aniqlash" testi:** Xulq-atvordagi og‘ishlarga sabab bo‘luvchi xarakter xususiyatlarini aniqlash maqsadida.

3. **Kuzatuv va sotsiometriya:** Sinf jamoasidagi o‘zaro munosabatlar va "yakkalanib qolgan" o‘quvchilarni aniqlash uchun.

4. **Individual suhbat:** Muammoli xulq-atvorga ega o‘quvchilarning oilaviy sharoitini o‘rganish.

3. TADQIQOT NATIJALARI (RESULTS)

O‘tkazilgan diagnostika natijalariga ko‘ra, 17-sonli maktab o‘quvchilarining xulq-atvor profilida quyidagi ko‘rsatkichlar namoyon bo‘ldi:

- **Agressiya darajasi:** Tadqiqotda ishtirok etgan o‘quvchilarning 12 foizida yuqori darajadagi verbal agressiya, 8 foizida esa jismoniy agressiyaga moyillik aniqlandi.
- **Ijtimoiy yakkalanish:** Sotsiometrik tahlil natijasida 5 foiz o‘quvchilarning sinf jamoasidan chetlashgani, bu esa ularda ichki norozilik va "ko‘chadagi" guruhlarga qo‘shilish istagini uyg‘otishi mumkinligi ma’lum bo‘ldi.
- **Oilaviy omil:** Deviant xulq-atvorga moyil deb topilgan o‘quvchilarning 60 foizi ota-onasi uzoq muddatli mehnat migratsiyasida bo‘lgan yoki notinch oila farzandlari ekanligi tasdiqlandi.

Profilaktika choralari natijasi: Maktab psixologi tomonidan ishlab chiqilgan "Mening hayot yo‘lim" deb nomlangan korreksion dastur asosida 6 oy davomida treninglar o‘tkazildi. Natijada:

* Yuqori darajadagi agressiya 20 foizdan 11 foizga tushdi.

* O‘quvchilarning ijtimoiy moslashuv darajasi 15 foizga yaxshilandi.

* Dars qoldirish holatlari (sababsiz) 25 foizga kamaydi.

4. MUHOKAMA (DISCUSSION)

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, To’raqo’rg’on tumani sharoitida o‘smirlar o‘rtasidagi deviant xulq-atvor ko‘p hollarda "e’tibor yetishmasligi" va "o‘z-o‘zini namoyon qila olmaslik" natijasida yuzaga keladi.

17-sonli maktab tajribasida profilaktika ishlarini uch bosqichda tashkil etish o‘z samarasini berdi:

1. **Birlamchi profilaktika:** Barcha o‘quvchilar o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi va huquqiy savodxonlikni oshirish. Bu bosqichda "Biz jinoyatchilikka qarshimiz" mavzusida davra suhbatlari o‘tkazildi.

2. **Ikkilamchi profilaktika:** "Xavf guruhi"ga mansub o‘quvchilar bilan individual ishlash. Bu yerda psixologning san’at-terapiyasi (Art-therapy) va qum terapiyasi usullaridan foydalanishi o‘smirlardagi ichki stressni kamaytirishga yordam berdi.

3. **Uchinchi bosqich:** Ota-onalar bilan hamkorlik. To’raqo’rg’on tumanidagi mahalla faollari va ota-onalar ishtirokida "Farzandim – jigarbandim" mavzusidagi psixologik treninglar ota-onalarning mas’uliyatini oshirishga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida shunga amin bo‘ldikki, o‘smirga "aybdor" sifatida emas, balki "yordamga muhtoj shaxs" sifatida qarash uning xulqidagi salbiy o‘zgarishlarni bartaraf etishning eng qisqa yo‘lidir.

5. XULOSA VA TAVSIYALAR (CONCLUSION)

To’raqo’rg’on tumani 17-sonli maktab misolida o‘tkazilgan ushbu tadqiqot natijalari umumta’lim maktablarida deviant xulq-atvor profilaktikasi bo‘yicha quyidagi

tavsiyalarni ishlab chiqishga asos bo‘ladi:

1. **Diagnostikani muntazamlashtirish:** O‘quv yili boshida barcha o‘smirlarning emotsional holatini testdan o‘tkazish va "psixologik xarita" yaratish.
2. **Korreksion ishlarda zamonaviy metodlar:** Faqat suhbat bilan cheklanmay, psixodrama, trening va sport o‘yinlari orqali agressiyani ijobiy energiyaga yo‘naltirish.
3. **Oila bilan ishlashning yangi formatlari:** Migratsiyadagi ota-onalar bilan onlayn (Telegram, Zoom orqali) psixologik maslahatlarni yo‘lga qo‘yish.
4. **Bo‘sh vaqtni mazmunli tashkil etish:** Maktabda o‘quvchilarning qiziqishlaridan kelib chiqib, to‘garaklar faoliyatini aynan "muammoli" o‘quvchilarni jalb qilgan holda kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, deviant xulq-atvor profilaktikasi faqatgina psixologning ishi emas, balki butun pedagogik jamoa va oilaning hamjihatlikdagi harakatidir. Bizning maqsadimiz – har bir o‘quvchini jamiyat uchun foydali, ma’naviy yetuk inson etib tarbiyalashdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI (REFERENCES)

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirish va ularning bo‘sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo‘yicha 5 ta muhim tashabbus". – Toshkent, 2019.
2. G‘oziyev E.G‘. "Ontogenez psixologiyasi". – Toshkent, "Noshir", 2010.
3. Zmanovskaya E.V. "Deviantologiya: (Psixologiya otklonyayushegosya povedeniya)". – Moskva, "Akademiya", 2004.
4. Karimova V.M. "Ijtimoiy psixologiya". – Toshkent, 2012.
5. Xalq ta’limi vazirligining amaliyotchi psixologlar uchun metodik tavsiyalari.